

VITAINDÍTÓ

Bárdi Nándor

Látszat és való – a budapesti kormányzatok támogatáspolitikája

Ebben a vitaindítónak szánt tanulmányban¹ arra teszek kísérletet, hogy áttekintsem a budapesti kormányzatoknak a határon túli magyarság számára kiépített támogatási rendszerét, illetve a külmagyar problémák kezelésére beállított források elosztását. Erre nézve tudományos elemzéseket nem találtam, holott kulcskérdésről van szó.² Kiindulópontom az, hogy a kisebbségi magyar közösségek és régiók eddigi történetük során nem voltak képesek elegendő forrást fölhalmozni önálló fejlődési pályájuk elindításához, a meg-meginduló kísérletek stabilizálásához. Ezért elengedhetetlen a regionális és közösségi központok külső támogatása. Mindez történeti-politikai okokból nem történhet – történt, történik – a nyilvánosság előtt. S így nagyon nehéz ennek az áttekintése és ellenőrzése. De ha ezt szégyenlősen megkerüljük, a szerkezet átalakításának lehetőségét mossuk el.

1. A vitaindító pozíciójáról

[...]³

2. Az előzményekről

A budapesti kormányzatok 1918 óta a nemzetközi erőviszonyok, valamint a belső gazdasági és politikai viszonyok függvényében különböző módokon gondolkodtak a határon túli magyarság intézményes támogatásáról.

1918-1920 között, a békeszerződés aláírásáig, ahova lehetett, eljuttatták a magyar tisztviselői kar illetményeit. De az intézményhálózatot az impériumváltás után már nem tudták támogatni, az egyházak eseti segítyezésén túl. (A Vajdaság tekintetében még ez sem működött.)

1920-1931 között a budapesti kormányzat társadalmi egyesületeken keresztül (Népies Irodalmi Társaság, Rákóczi Szövetség, Szent Gellért Társaság) folytatta támogatáspolitikáját, amely elsősorban a kulturális és demográfiai pozíciók megőrzésére irányult. Romániában ez döntően az egyházi iskolarendszer fenntartását, Csehszlovákiában az önálló magyar politikai pártok és a sajtó (Prágai Magyar Hírlap) működését, míg Jugoszláviában a politikai személyiségek akcióit segítette. A közvetítő

intézmények a követségek (vízumdíjak bevételeinek helybeni folyósítása révén), illetve az egyházak voltak. A korszak második felére a sajtó, a párt-apparátus és Erdélyben az iskolák támogatására éves, normatív rendszer alakult ki.

1931–1938/40/41 között, a Bethlen utáni korszakban az egyesületek közbeiktatása helyett a kormányzat a közvetlenebb támogatásra tért át; a normativitás is háttérbe szorult. Az ország gazdasági helyzete sem engedte meg a rendszer továbbfejlesztését.

A bécsi döntések és 1944 között Dél-Erdélybe az egyházakon keresztül, Szlovákiába pedig Esterházy János közvetítésével jutottak el az esetlegesnek mondható és inkább csak tűzoltásra alkalmas segélyek.

1944–1948 között egyedül Románia irányában folyt némi támogatás az FKGP szervezésében, és elsősorban az erdélyi magyar szövetkezeti mozgalom segélyezésére.

Ezt követően *a hetvenes évekig* nem beszélhetünk szervezett támogatásokról. Könyvajándékokról, a hatvanas évektől könyvkiadási cserékről volt szó. (Pl. Magyarország ugyanannyi könyvet vihetett be Romániába, mint amennyit onnan exportált. Ezért magyarországi könyvkiadók – közös könyvkiadási akciók köntöskében – ott adták ki nagy példányszámban a magyar klasszikusokat. De ez már a hatvanas évek közepétől állandó diplomáciai feszültséget, vitákat hozott.) A magyar kulturális termékek különösebb nehézség nélkül voltak hozzáférhetőek Kárpátalján, Felvidéken és a Vajdaságban. Az MSZMP KB Agitációs Propaganda Bizottság 1969-es határozata nyomán magyar előadóművészek, írók, tudósok „nagy számban”, szervezeten utaztak a szomszédos országok magyarlakta területeire.⁴ Ez a folyamat a hetvenes évek közepére – Jugoszlávia kivételével – beszűkült, elgyöngült. Ettől kezdve megnőtt – különösen Romániában – a magyar nagykövetségek, konzulátusok kulturális közvetítő szerepe. Románia esetében a nyolcvanas években a különböző informális szerveződések határozták meg a kapcsolattartást. Az ideirányuló „támogatás” esetében – döntően a nyolcvanas évek második felében – a kulturális segélyezésen és kapcsolattartáson túl a szociális, egészségügyi támogatások szerepe nőtt meg. Ezt egészítette ki 1989–1990 telének eufóriája, amelynek egyik fő vonása a Magyarországon jelentkező tömeges szolidaritás-élmény, a következménye pedig az, hogy a romániai magyar társadalom azt élhette meg, hogy nincs egyedül, figyelnek rá, kézzelfoghatóvá lett egy nagyobb közösséghez való tartozása. A szimbolikus tett valóságos élményt jelentett (és nemzetiesített).

Az 1989 utáni időszak első korszaka 1994-ig tartott: ekkor épültek ki a határon túli támogatáspolitikai első intézményei, a HTMH és az Oktatási Minisztérium – nevét többször változtató – határon túli ügyekkel

foglalkozó (fő)osztálya. A Miniszterelnökség, illetve a HTMH mellett az Illyés Alapítvány, a Kézfogás Alapítvány, a Teleki László Alapítvány, a Pro Professione Alapítvány, az Egészségügyi Minisztériummal szerződéses kapcsolatban a Segítő Jobb Alapítvány, a Mocsáry Lajos Alapítvány jött létre magánalapítványi formában a forrás-újraelosztás érdekében. Ezt az időszakot a következők határozták meg:

a) A határon túli magyar intézmények rohamos revitalizációja és az intézményteremtési robbanás. Az általánosan elfogadott elképzelés ekkor az volt, hogy az intézményalapítást segíteni kell, s a kisebbségi társadalom majd (nemzeti autonómia keretében) fenntartja és működteti a kiépült rendszereket. Egyszerre volt jelen a régi intézmények újbóli beindításának programja és a pozícióik visszaszerzésének és az új intézmények létrehozásának kísérlete. S ebből sorozatosan konfliktusok is keletkeztek: ki, mit, kiket, hogyan képvisel, s ezért milyen támogatásokra érdemes?

b) A budapesti kormányzatok (a Németh-, az Antall-, a Boross-) a magyarságpolitika helyét és súlyát kívánták megalapozni a kormányzati munkán belül. Helykeresés folyt, amelyben a gazdaság szerkezetének átalakítása és a nemzeti érdekek képviselete mellett ez a téma az állandó válságkezelés tárgya lett.

c) Ebben a munkában a politika (pártok és személyek), valamint a társadalomépítés támogatása teljesen összekapcsolódott/összekeveredett. Ez vezetett ahhoz, hogy ebben az időszakban keletkeztek a legnagyobb támogatáspolitikai botrányok is (Hódi-ügy, Szócs-ügyek). A döntések, támogatások elsősorban a személyes ismeretségi és bizalmi viszonyokon alapultak.

1994-től indult el a támogatáspolitikai „társadalmiasítása” az előkuratóriumok, ösztöndíjtanács, szakmai előzsűrik létrehozásával. Ez kb. 300–350 határon túli értelmiségit vont be a döntésekbe. Mindez egyszerre kívánt politikai és szakmai legitimitást adni a döntéseknek. Volt, ahol ezek az alkuratóriumok döntően szakmai alapon szerveződtek (Szlovákia), és volt, ahol bizonyos alkuratóriumok politikai, míg mások szakmai alapon jöttek létre (Románia - IKA, illetve ugyanott a Könyves Céh). Ugyanekkor Magyarországon az addigi magánalapítványokból közalapítványokat hoztak létre, pártdelegáltakból álló kuratóriumokkal (IKA, Új Kézfogás).

1998 után ez annyiban változott meg, hogy a gazdasági állapotokból is adódóan jelentősen megnövelt támogatási rendszerben erőteljesebben megjelentek a stratégiai programok, amelyek főként magyarországi kezdeményezések voltak.

A 2002-es kormányváltás után a határon túli politikai szervezeteknek megnőtt a beleszólási lehetőségük az ún. stratégiai programokba. Míg az előző két kormányzati ciklusban egyértelmű volt, hogy Tabajdi Csaba,

illetve Németh Zsolt a politikai akaratérvényesítés és a forráselosztás kulcs-embere, addig az új baloldali kormány időszakában több hatalmi központ között (Külügyminisztérium, Ifjúsági és Sport Minisztérium, Miniszterelnöki Hivatal) automatikusan megnőtt az első számú határon túli politikai vezetők, döntően Markó Béla befolyása, aki többször és egyértelműen megfogalmazta, hogy a romániai magyarságra vonatkozó támogatáspolitikai ügyekben az erdélyieknek kell dönteniük.⁵

3. Új helyzet a kilencvenes évek végén

A kilencvenes évek intézményteremtői abban gondolkodtak, hogy a magyar kisebbségi intézményhálózatok – amelyek a határon túli magyar társadalmaknak szerkezeteket adnak és ezzel a nemzeti autonómiák/magyar kulturális pillérek alapját képezik – az elindulásban segítő magyarországi támogatást követően saját társadalmuk erejéből működhetnek. Ez azonban nem így történt. *Ma ezt az ügynevezett magyar intézményrendszert döntően magyarországi támogatásokból próbálják működtetni.* Ebből adódóan az évenkénti és esetleges forrásgyűjtés nem teszi lehetővé hosszú távú működési stratégia kialakítását, így ezen intézményektől nehezen kérhető számon a hatékonyság. Egy másik következmény az, hogy a forrásokért, illetve a forráselosztásért folytatott harcban a politikai eliteké lett a döntő szerep. Ezzel a társadalomépítés gyakorlatilag alárendelődött az érdekvédelmi, politikai munkának. Így politika- és politikusfüggővé vált, amely a kisebbségi társadalom stabilitását, belső kontrollmechanizmusait gyöngítheti. Nem politikusellenességről van szó a részemről, csak tudatosítani szeretném: a kisebbségi társadalmak hosszú távú fejlődése szempontjából a jelenlegi helyzet azt a veszélyt hordozza magában, hogy a politika nem rendelkezik megfelelő társadalmi visszajelző rendszerrel, társadalmi kontrollal. Így a kisebbségi társadalom csak az elitek politikai konstrukciója marad(hat), és – miközben rohamosan pauperizálódik – nem válhat szerves társadalomszerkezeti egységgé.

4. A támogatáspolitikai mai rendszere és problémái

4.1. SZERVEZETI KERETEK

a) *Minisztériumi, köztestületi keretek:* KÜM (Kisebbségi Koordinációs Keret), OM (Határon Túli Magyarok Főosztálya), OM (Nemzetközi és Határon Túli Felsőoktatás Fejlesztési Programiroda), NKÖM (Nemzetiségi és Határon Túli Főosztály), Ifjúsági és Sport Minisztérium, MTA (Domus Program, Arany János Alapítvány).

A minisztériumi költségvetési kereteken túl fontos, hogy ezek a szervek a magyarországi támogatási források egy részét a határon túli magyar pályázók számára is elérhetővé tették (pl. Nemzeti Kulturális Alapprogram, Országos Tudományos Kutatási Alap).

Ezek között a keretek között célprogramokba lehet bekapcsolódni, vagy eseti pályázatok nyújthatók be (pl. a Kisebbségi Koordinációs Kerethez). Ezen a szinten jelenik meg legerőteljesebben a hosszú távú működtetés kérdése. A támogatási igény – többéves stratégiában előre gondolkodva – már nem segélyezés, hanem alapfeladat, és a normatív finanszírozás kérdése, hisz valahogy súlyozni és értékelni kell a forráselosztás során. Ezért bár minden évben újra kell pályázniuk az egyes intézményeknek, de az apparátus jól tudja, hogy mely intézmények azok, amelyek „évek óta be vannak állítva”, és valamilyen jogcímen – de döntően nem működési költségként – rendszeresen megkapják a fönntartáshoz szükséges támogatást.

b) (Köz)Alapítványok: Illyés Közalapítvány (IKA), Apáczai Közalapítvány (AKA), Segítő Jobb Közalapítvány (SJ), Mocsáry Alapítvány (MA), MTA Arany János Alapítvány, Új Kézfogás Közalapítvány (ÚKK). Az alapítványok pályázati tematikája teljesen változó. Ennek két szélső esete az IKA, amely szinte mindenfajta pályázattal foglalkozik, és az AKA, amely kizárólag a célprogramjaiba illeszkedő pályázatokat fogad el.

A közalapítványok esetében (a pártok és a közigazgatás delegálta) kuratóriumok hozzák az ügyvezetők által előkészített anyagok alapján a döntéseket (társadalmi munkában). A kuratóriumok szakmai és politikai legitimációja változó, a határon túli előkuratóriumi rendszer az IKA, az ÚKK és a Segítő Jobb esetében működik. A többi alapítványnál a határon túli képviselők vagy a kuratóriumban vesznek részt, vagy eseti szakértőként kéri föl őket egy-egy program elbírálására.

c) Stratégiai programok:

A határon túli felsőoktatás-fejlesztési program keretében: Sapientia Alapítvány, illetve az EMTE támogatása, a komáromi egyetem és a tervezett vajdasági egyetem projektje, valamint a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola – rendszeressé váló – költségvetési támogatása. Ezekben az esetekben egy-egy jól körülhatárolt és Magyarországról elindított célprogramról van szó. Itt a politikai és a szakmai fejlesztési logikák az előbbiekre javára történő egyensúlyvesztettsége mellett alapvető problémát jelent az, hogy a finanszírozó hogyan érvényesítheti elképzeléseit (pl. minőségbiztosítási elvárásait), ha az intézmény már határon túliakból álló önálló vezetőséggel működik.

A legsikeresebb stratégiai programnak a *Délvidéki Alap* tevékenységét tartom. A jugoszláviai háború befejezése után ebből segítették a vajdasági

magyar intézményépítést. Elsősorban oktatási és szociális célú beruházásokat támogattak.

Ugyanide sorolható a *kedvezménytörvény végrehajtásához szükséges források elosztása*. Ez különböző keretek között történik. Részletei: az ajánló irodák működési költsége, utazási kedvezmények, egészségügyi ellátás a Magyarországon munkát vállalóknak⁶, diákkezdmények, pedagógus-továbbképzés és külön kedvezmények, kihelyezett képzések, szülőföldön nyújtható oktatási támogatás, a magyarnyelvű kulturális intézmények támogatása. A felsorolt feladatok egy része (például a legutóbb említett) természetesen a kedvezménytörvény előtt is létezett, de csak most sorolták a törvény hatálya alá.

d) *Befektetési alapként* működik a Corvinus Rt., amely a Kárpát-medencébe irányuló magyarországi tőke kivitelét segíti elő. Ennek a támogatási formának azonban – az előbbiektől eltérően – az üzleti élet szabályai szerint kell működnie. Ez a gazdasági és pénzügyi törvényszerűségekből és szabályokból adódik. Ha ettől eltér, és ebből vesztesége származik, annak kezelése már politikai kérdés.

e) *Költségvetési szempontból* még a határon túli támogatások körébe tartozik a Duna Televízió, a Teleki László Alapítvány finanszírozása, illetve néhány társadalmi szervezet (például a Pro Hungaris Alapítvány⁷) támogatása.

4.2. ARÁNYOK ÉS ARÁNYTALANSÁGOK A TÁMOGATÁSPOLITIKÁBAN

A következő összeállítás a Magyar Köztársaság 1989 utáni éves költségvetéseinek végrehajtásáról szóló, a *Magyar Közlönyben* megjelent törvények alapján készült. Természetesen 2003 és 2004 tekintetében – mivel még nem készülhetett el a zárszámadási törvény – csak a tervekkel számolhattam. Azért választottam ezt a források csoportot, mert így a pótköltségvetések és átirányítások is megjelenhetnek, nem beszélve arról, hogy a „tényleges kifizetésekkel” számolhatunk. Az utóbbi kifejezést azért raktam idézőjelbe, mert – mint pl. az Apáczai Közalapítvány (a Szakképzési Alap) vagy a Duna Tv esetében (éveken keresztül az előfizetői díjak 24%-a került ide) – más jelentős források is rendelkezésre álltak. Ugyanide tartoznak azok a tételek, amelyek részben határon túli célokot szolgáltak: Kereskedelemfejlesztési Alap⁸, Magyar Máltai Szeretetszolgálat, Kisebbségekért Díj, Nemzeti Kulturális Alapprogram⁹, ITD Hungary, a társadalmi szervezetek támogatása fejezetekben. Szintén nincs benne az összeállításban a magyarságpolitika működtetési költségeinek egy része. Csak a HTMH költségvetését tudtam megragadni önálló tételként. Más minisztériumokban (BM, OM, NKÖM) pontos létszám- és költségvetési adatokra volna szükségem ehhez. De ezeket nem

sikerült beszerezni. A zárszámadási törvénnyel számolni azzal a hibalehetőséggel is járhat, hogy a maradvány-, illetve a még el nem számolt összegeket nem tudom megragadni.

Itt arra törekedtem, hogy a legfontosabb arányokat érzékeltessem. A támogatási rendszer részletes átvilágítása egy külön vizsgálat tárgya. A jelenlegi helyzetet az is jellemzi, hogy a következő táblázathoz hasonló részletes kimutatásról nincs tudomásom, és a szakigazgatásban dolgozók sem tudtak ilyenről. A *Magyar Közlöny*ön túl néhány, a régi Művelődési és Közoktatási Minisztériumban, illetve Misovicz Tibor (a HTMH elnökhelyettese a 2002 előtti kormányzati ciklusban) által készített költségvetési összeállítás állt rendelkezésemre. De ezek a költségvetési törvényből és nem annak végrehajtásából indultak ki. A Duna Tv („műsorterjesztésének támogatása”) felvételét is meg lehet kérdőjelezni, ezért az összesítést e nélkül is elvégeztem. Azért ragaszkodtam ennek a felvételéhez, mert úgy gondolom, hogy a közös média, illetve kommunikációs tér megteremtése volt az évtized első meghatározó magyarságpolitikai programja. Ezt követte a felsőoktatás-fejlesztés, majd a kedvezménytörvény végrehajtása. A táblázatos forma mindenkinek lehetőséget ad a kívánt csoportosításra, és arra, hogy hibáimat korrigálhassa. A különböző fejezetekben szereplő tételsorokat egyben közlöm, lábjegyzetben megadva eredeti lelőhelyüket. A minisztériumonkénti részösszegekkel épp a megbonyolított voltuk miatt nem is számoltam. (Ennél a tematikus csoportosítást fontosabbnak tartottam.) Egyes tételek, pl. a határon túli könyvkiadás a nagyobb minisztériumi költségfejezetekbe kerültek, más esetekben egyszeri programok finanszírozásáról van szó. A zárójelbe tett tételek esetében lábjegyzetes magyarázatot adok. Több helyen olyan tételeket is felvettem, amelyek önállóan nem szerepeltek a költségvetés végrehajtási törvényében, de személyes érdeklődésemre a korabeli illetékesek tájékoztattak az összegek sorsáról és kiadási helyéről. (Köszönöm!) A támogatások állami költségvetésen belüli aránya mellett nagyon fontosnak láttam a növekedést USD-ben is bemutatni, valamint ennek dinamikáját összevetni a költségvetés kiadási főösszegének növekedésével. (Itt a forint 1998 utáni erősödése bizonyos torzítást idézhet elő.)

Költségvetési fejezet / Célelőirányzat	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	Össz. Össz. %	
II. Országgyűlés / Társadalmi szervezetek támogatása																	
Magyarok Világszövetsége			200,0	200,0	180,0	220,0	162,6	183,7 ¹	212,4 ²	256,9 ³						1615,6	2,04
Duna Televízió – Hungária Tv Alapítvány			300,0	1740,0	2400,0	2769,5 ⁴	2353,5 ⁵	662,3 ⁶	1031,0	1124,0	984,9	1425,6	1425,6	1096,4	1279,0	18886,5	23,88
																294,7	
VII. Miniszterelnökség (1998-ban a X. fejezet, 1999-2001 XVIII. fej. Külgyminiszterium)																	
Nemzeti és Etnikai Kisebbségek Hivatala			44,0 ⁷	42,3 ⁸													
Határon Túli Magyarok Hivatala			65,2	155,5	166,6	175,0	215,3	254,5	297,5	655,8 ⁹	1294,6	3888,0 ¹⁰	3006,9	743,0	698,9	6181,3	7,81
Kisebbségi koordinációs (2004-ben határon túli koordinációs) keret						43,0	34,0	75,5	292,3	83,0 ¹¹	83,0	(241,3) ¹²	(241,3) ¹³	560,0	324,0	2067,6	2,61
Kézfogás (1996-tól)																	
Új Kézfogás Közalapítvány						(150,0) ¹⁴	(100,0) ¹⁵	200,0	300,0	302,3 ¹⁷	296,0	546,0	546,0	560,7	560,7	4307,2	5,44
Illyés Alapítvány (1991-ben: Határon Túli Magyarorságot Alapítvány	15,0	15,0	(35,9	300,0	615,0 ¹⁹	312,0	450,0	453,3,	506,0	801,1 ²⁰	1684,3 ²¹	1021,2	1021,2	1021,2	1021,2	9172,2	11,59
1995-től közalapítvány)																	
Ady ösztöndíj																90,0	0,11
Pro Hungaris Kulturális és Értékközvetítő Alapítvány támogatása							8,5 ²²	0,0	0,0	10,0	9,8 ²³	9,6	14,6	14,6	11,3	93,0	0,11
Határon túli sajtó támogatása																	
Pro Professore Alapítvány																	
Kárpátaljai Alap																50,0	0,06
Délvidéki Alap																200,0	0,88
Magyarország 2000 konferencia																35,6 ²⁴	0,06

Költségvetési fejezet / Célelőirányzat	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	Össz. 2004	Össz. %
Európai Összehasonlító Kisebbségutazások Közalapítvány									50,0	39,2 ²⁵	(19,2) ²⁶		60,0	50,0	60,0	278,4	0,35
Határon túli magyar felsőoktatás fejlesztése												(1958,0) ²⁷	(1838,0) ²⁸	1958,0	1894,0	7648,0	9,66
Az Sztv. végrehajtására													(1200) ²⁹	1200	1700,0	4100,0	5,18
Nevelési okt., tankv., taneszk. tám.													250,0			250,0	0,31
Református Világszövetség európai naggyűlése megrendezésének támogatása															154,0	154,0	0,19
Szabadkai Magyar Ház																	
XVII. Művelődési és Közoktatási Minisztérium																	
Határon túli könyvtárás támogatása	21,5	49,0	49,0	56,6	73,9	39,9	0,0	0,0	0,0	0,0						240,9	0,30
Szakosztályi keret ³⁰	4,7	3,7	9,0	11,2	18,1											46,7	0,06
Szomszédos országok diákjainak támogatása			19,7	47,3	65,2	30,4	280,0	0,0	0,0							442,6	0,55
Határon túli magyar pedagógusok továbbképzése				31,2	53,3	36,9,	0,0	0,0	0,0							121,4	0,15
Erdélyi Magyar Tempломok Alapítvány						10,0										10,0	0,01
Tankönyvtárás	2,0	6,0	6,0	14,3	20,0											42,3	0,05
XVIII. Külgymisztérium																	
Teleki László Alapítvány ³¹	83,0	177,3	271,0	101,8	66,8	70,0	70,0	70,0	70,0	62,2	79,7	87,7	103,7	135,7	101,7	1461,4	1,84
Horvátországi újjáépítés támogatása									202,0	0,0	0,0	0,0	0,0			202,0	0,25
Kárpátaljai árvízkarosultak támogatása									85,0	0,0	200,0	0,0	0,0	0,0		285,0	0,36
Lendvai Művelődési Ház												100,0				100,0	0,12

Költségvetési fejezet / Célelőirányzat	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	Össz. 2004	Össz. %
Esély a stabilításra											350,0	200,0	300,0	100,0	125,0	1075,0	1,57
Közalapítvány (Szegedi folyamat)																	
Jó Szomszédság (Nyíregyházi folyamat)															125,0	125,0	0,15
Erdélyi Magyarságot Alapítvány támogatása												30,0				30,0	0,03
Társadalmi kapcsolatok és határon túli magyarság külpolitikai támogatása															23,0	23,0	0,02
A Magyar Igazolvány miatt szükséges konzuli alrendszer informatikai hátterének kiépítésére																2020,16 ³²	2,55
XX. Oktatási Minisztérium																	
Határon túli magyarok oktatási és kulturális támogatása								237,4	183,9	169,2	199,2	258,0 ³³	651,9	1365,0	1023,0	3888,4	4,91
									(455 a terv)		(400 a terv)						
Határon Túli Magyar Oktasért Alapítvány									0,0 ³⁴	100,0	(159,0) ³⁵	(106,2) ³⁶	(50,0)+	200,0	865,2	1,09	
OM-MTA határon túli kutatás támogatás ³⁸													(30,0)	(30,0)	(30,0)	180,0	0,22
Mátrón Áron Szakkollégiumért Alapítvány															30,0	30,0	0,03
Kárpátaljai Magyar Főiskoláért Alapítvány															110,0	110,0	0,14
Selye János Egyetemért Alapítvány															770,0	770,0	0,97
XXI. Egészségügyi, Szociális és Családügyi Minisztérium ⁴⁰																	
Külföldön élő magyarok ellátását segítő alapítvány				110,0	120,0	140,0	180,0	190,0	190,0	220,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1150,0	1,45

Költségvetési fejezet / Célelőirányzat	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	Össz. 2004	Össz. %
Segítő Jobb Alapítvány (2000 előtt az előbbi tétel ue.)						25,0	20,0	20,0	20,0	49,2	45,2	70,0	77,7	81,6	60,0	548,7	1,78 (+1,45)
Mocsary Alapítvány		22,0	30,0	30,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	45,2	70,0	77,7	81,6	60,0	548,7	0,69
Kárpátaljai árvízkarosultak támogatása					20 ⁴¹										20,0	20,0	0,02
		6,0 ⁴²													6,0	6,0	
XXIII. Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma																	
Határon túli magyar színházak támogatása					19,5 ⁴³			60,0 ⁺	70,0 ⁺	75,0	76,0	82,6	80,0	100,0	100,0	583,1	0,73
Határon túli magyarok kulturális támogatása				7,4 ⁴⁶	5,8	206,4	235,1	525,0	126,7	278,6 ⁺	74,8	258,0	278,6	250,0	270,0	2516,4	3,18
Határon túli csángó magyarok kulturális támogatása									0,0	0,0	51,2 ⁴⁷	94,6	100,0	100,0	345,8	0,43	
Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága							20,0 ⁺	33,9 ⁴⁹	32,0	40,0	43,0	43,0	45,0	42,5	42,5	329,4	0,41
							30,0 ⁴⁸										
XXIV. Ifjúsági és Sportminisztérium																	
Határon túli fiatalok együttműködési programja									0,0	46,6	70,8	75,10	136,0	65,0	393,5	0,49	
Határon túli magyar gyermek és ifjúsági szervezetek és ernyőszervezetek támogatása														30,0	30,0	0,03	
XXV. Informatikai és Hírközlési Minisztérium																	
Határon túli magyarok informatikai támogatása														300,0	300,0	0,37	
XXXIII. Magyar Tudományos Akadémia																	
Határon túli magyar tudósok támogatása								5,0	1,5	(47,0)	(47,0)	47,0	47,0	47,0	194,5	0,24	
Arany János Közalapítvány támogatása										100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	400,0	0,50	

Költségvetési fejezet / Célelőirányzat	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	Össz. Össz. %	
A Szomszédos államokban élő magyarokról szóló törvény végrehajtását biztosító előirányzatok																	
Belügyminisztérium												2549,5 ⁵⁰	824+	?	?	4487,8	5,67
A magyar igazolvány, a magyar hozzátartozói igazolvány kérélmek feldolgozása, illetve az okmányok gyártásának költségei (2002. júniusi kormányhatározat)													71,5+				
													1042,8 ⁵¹				
Mindösszesen (millió)	41,7	152,3	934,1	3321,6	4167,6	4033,8	4370,2	2715,1	3645,8	4301,2	6179,3	12053,0	12563,1	10729,9	11941,3	79130,5	
Összesen a Duna Tv nélkül (millió)	41,7	152,3	634,1	1086,3	1767,6	2017,0	1622,9	2052,8	2614,8	3177,2	5194,4	1060,7	11137,5	9633,5	10662,3	60244,0	
Központi költségvetés kiadási főösszege (milliárd)⁵²	642,266	950,095	1170,283	1451,196	1778,432	1968,397	2209,118	2703,051	2801,855	3510,634	3788,276	4470,903	5826,868	5310,575	6132,435		
A támogatások %-os aránya a kiadási főösszeghez viszonyítva a Duna Tv-vel			0,798	0,228	0,234	0,204	0,197	0,100	0,130	0,122	0,163	0,269	0,215	0,201	0,194		
A támogatások %-os aránya a kiadási főösszeghez viszonyítva a Duna Tv nélkül			0,016	0,054	0,074	0,099	0,105	0,073	0,094	0,090	0,137	0,191	0,181	0,173			
A támogatások értéke USD-ben ⁵³ (millió)	0,659	2,038	12,501	36,088	39,642	32,093	28,619	14,538	12,332	18,124	21,891	42,084	46,221	47,477	57,432		
Összes költségvetési támogatás (Előző év 100%)	100%	365%	613%	355%	125%	108%	62%	134%	162%	143%	195,0%	103,9%	85,4%	112,9%			
Összes költségvetési kiadási főösszeg növekedési dinamikája (Előző év 100%)	100%	147,9%	123%	124%	122,5%	110%	112%	122%	104%	125%	108%	118%	130%	91/116% ⁵⁴	115,4%		

¹ Ez a tétel 1998-ban a Miniszterelnökség fejezetében szerepelt.

² A KÜM fejezetében szerepelt.

³ Ua.

4 A XVIII. fejezetben az MKM-hoz sorolva.

5 Ua.

6 A I. fejezetben az Országgyűlés kiadásaihoz sorolva: Hungária Televízió Közalapítvány támogatása.

7 Mivel itt egy összevont összegről van szó, egy - a korabeli vezetők szerint - paritásos elven működő intézményben (közel annyian foglalkoztak határon túli ügyekkel, mint a hazai kisebbségekkel), az összeget megfeleltetem az éves részösszeg kiszámításakor.

8 Ua.

9 1999, 2000, 2001 a KÜM fejezetében.

10 Ebben benne foglaltatik: 422,1 M forint mint költségvetési terv a HTMH részére; a 2231/2001. kormányhatározat 904,1 M forintnyi átcsoportosítása (Nem közlik, hogy honnan származik az összeg); 492 M forintot a 2374/2001. kormányhatározat alapján a költségvetés általános tartalékából célélőirányzatként (Egyben határon kívül helyezte a 2253/2001. kormányhatározatot, amely 202 M forintot csoportosított át az OM határon túli oktatás fejezetébe, valamint 302 M forintot a KÜM határon túli felsőoktatás fejlesztés fejezetébe. - Nem közlik, hogy honnan származik az összeg.); 343,4 M forint, a 2318/2001. kormányhatározat alapján a költségvetés általános tartalékából; 241,3 M forint a KKK; 1958 M forint a határon túli felsőoktatás fejlesztésének támogatására szolgáló tétel.

11 1999, 2000, 2001 a KÜM fejezetében található.

12 AKÜM fejezetében, a HTMH kiadásai között található.

13 HTMH kiadásai között található.

14 Az Ilyés Alapítvány forrásaiból.

15 Az Ilyés Alapítvány forrásaiból.

16 Az Ilyés Alapítvány forrásaiból.

17 1999, 2000, 2001 a KÜM fejezetében található.

18 A költségvetés általános tartalékából a határon túli magyarság támogatására fordított kiadásokból.

19 A költségvetés általános tartalékából a Boros-kormány 400 millió Ft-ot megtélt az Ilyés Alapítványnak, amelyből 300 millió kerül át az Új Kézfogas Közalapítványhoz, 100 millió pedig visszakerült a pótköltségvetésbe.

20 1999, 2000, 2001 a KÜM fejezetében található.

21 A 800 milliós beállított költségvetési kiadáshoz a tartalékalapból rendelkeztek még 900 millió forintot. Ez utóbbi összegből 300 millióval a Duna Tv-t, 300 millióval a határon túli magyar médiát, pályázatokon keresztül és 300 millióval a határon túli tv-studiók felszerelését támogatták.

22 1995, 1996-ban az MKM fejezetében.

23 1999, 2000, 2001 a KÜM fejezetében található.

24 A KÜM fejezetében.

25 1999, 2000-ben a KÜM fejezetében.

26 Az összeg a TLA költségvetésében jelent meg.

27 Az összeg a HTMH költségvetésében jelent meg.

28 A HTMH kiadásai között szerepel.

29 A 2012/2002. kormányhatározat 1200 M forintot az oktatási-nevelési támogatásra a költségvetés általános tartaléka terhére a KÜM részére ítél meg, amelyet az IKA használhatott fel cél-támogatásként. A 2124/2002. kormányhatározat lehetővé tette, hogy más, a kedvezménytörvény hatálya alá tartozó támogatásokra is felhasználható legyen. A KÜM-HTMH-hoz rendelt összeget, szerződésrel az IKA oszította tovább 300 milliót oktatási és nevelési támogatásként, 900 milliót pedig határon túli szervezetek, egyházak infrastrukturális támogatására.

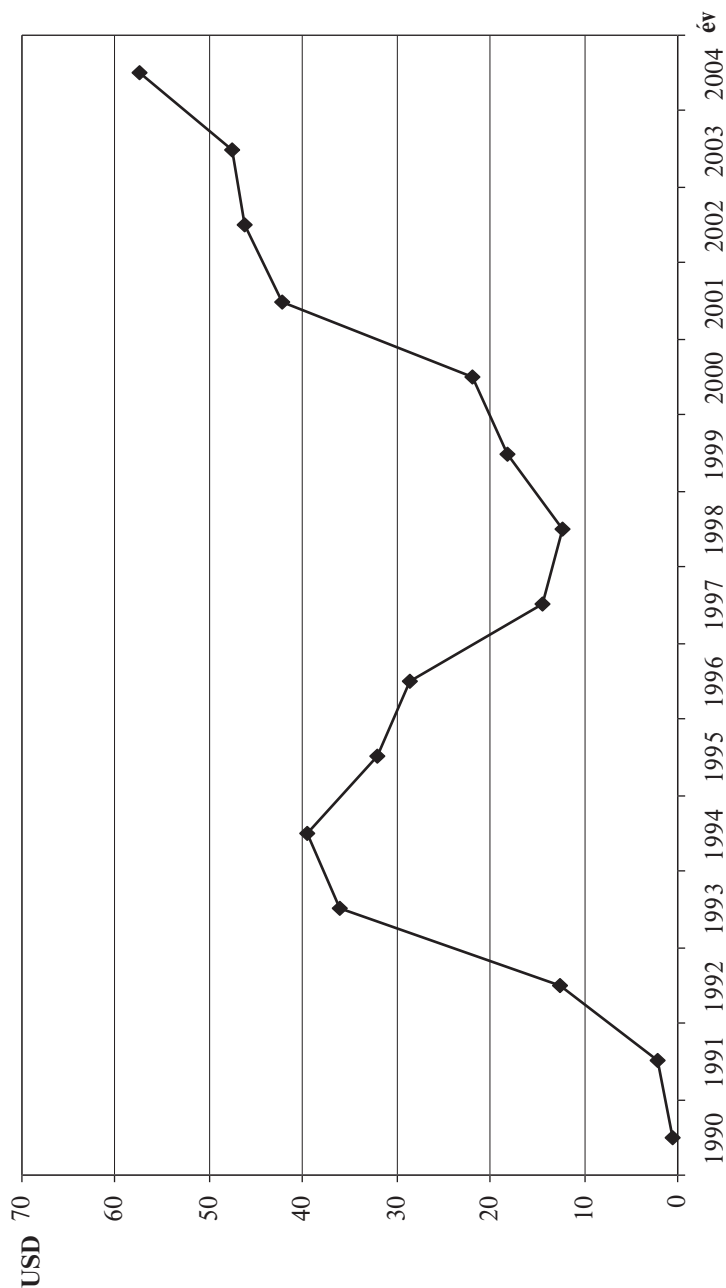
30 A keretösszeg átkerült a Nemzeti Kulturális Alapba.

31 1998-ig a Miniszterelnökség fejezetében szerepelt.

- 32 A 2002/2002. kormányhatározat a Magyar Igazolvány miatt szükséges konzuli alrendszer informatikai háttérére. (Nem közli, hogy honnan származik az összeg.)
- 33 A költségvetési tervben 400 M szerepelt.
- 34 A Szakléptési Alapból kapott támogatások 1999: 500 M, 2000: 650 M, 2001: 686 M, 2002: 650 M, 2003: 700 M.
- 35 Külön kiadásként nem szerepelt, de más tételből ezt az összeget biztosították.
- 36 Külön kiadásként nem szerepelt, de 50 milliót más tételből biztosítottak, 50 + 6,2 millió pedig az Informatikai Titkárságtól érkezett.
- 37 Külön kiadásként nem szerepelt, de 50 milliót más tételből biztosítottak, 250 millió pedig a Foglalkoztatási és Munkaügyi Minisztériumtól érkezett.
- 38 Domus Program, amelybe az OM és az MTA évente egyaránt 30-30 millió forinttal vesz részt.
- 39 Nincs külön fejezetként elkülönítve 2000–2004 között.
- 40 1997-ig Népjóléti Minisztérium, 1998–2001-ben a Mocsáry Alapítvány a SzCsM fejezetében, a Külföldön élő magyarok ellátását segítő alapítvány – azaz a Segítő Jobb Alapítvány – az Egészségügyi Minisztériummal szerepelt.
- 41 A Népjóléti Minisztérium fejezetében szerepelt.
- 42 A Népjóléti Minisztérium költségvetésében erre a célra fordított összeg. (HTMH kimutatás 1995. TLA Kv....)
- 43 1997–98-ban az MKM fejezetében.
- 44 A 18,1 M az OM ugyanezen a címen futó keretében szerepelt.
- 45 Az 1,9 M az OM ugyanezen a címen futó keretében szerepelt.
- 46 1994–1998 között az MKM fejezetében.
- 47 A költségvetésben 100 M forintot terveztek.
- 48 20 millió Ft az MKM fejezetében, 30 millió Ft az Országgyűlés fejezetében található.
- 49 Az OM fejezetében.
- 50 A 2218/2001. kormányhatározat 2549,5 M forint átcsoportosítása a Miniszterelnöki Hivatal fejezeti kezelésű előirányzat informatikai feladatoktól a Belügyminisztérium részére a Magyar Igazolványokkal kapcsolatos informatikai háttér megteremtésére.
- 51 A 2002/2002. kormányhatározat a Belügyminisztérium részére az informatikai többletköltségekre, illetve a kapcsolódó működési költségekre 824 M-t, valamint a Közigazgatási Hivataloknak 71,5 M forintot biztosított. A 2216/2002. kormányhatározat (Médgyessy-kormány) 1522,8 M forintot pótelőirányzatként csoportosított át a Belügyminisztérium részére az általános tartalékalapból a Magyar Igazolvány bevezetésével és működtetésével kapcsolatos költségekre. Ebből 480 M forintot a 2376/2002. kormányhatározat lecsipett fejezetben belüli átcsoportosításként.
- 52 Adott esetben a pótköltségvetéssel együtt.
- 53 Minden esetben a Duna Tv támogatását tartalmazó összeget és a tárgyévi MNB éves átlagárfelettem vettem alapul, kivéve 2002–2004-et, ahol a január 1-i árfelettem vettem figyelembe.
- 54 Itt torzíthat, hogy 2002-ben a végrehajtott költségvetés kiadási főösszegével számoltam, míg 2003-ban a tervezett kiadási főösszeget vehettem csak alapul. Ha a 2002-ben tervezett összeghez viszonyítok, a két kiadási tervezet növekedési dinamikája 116%.

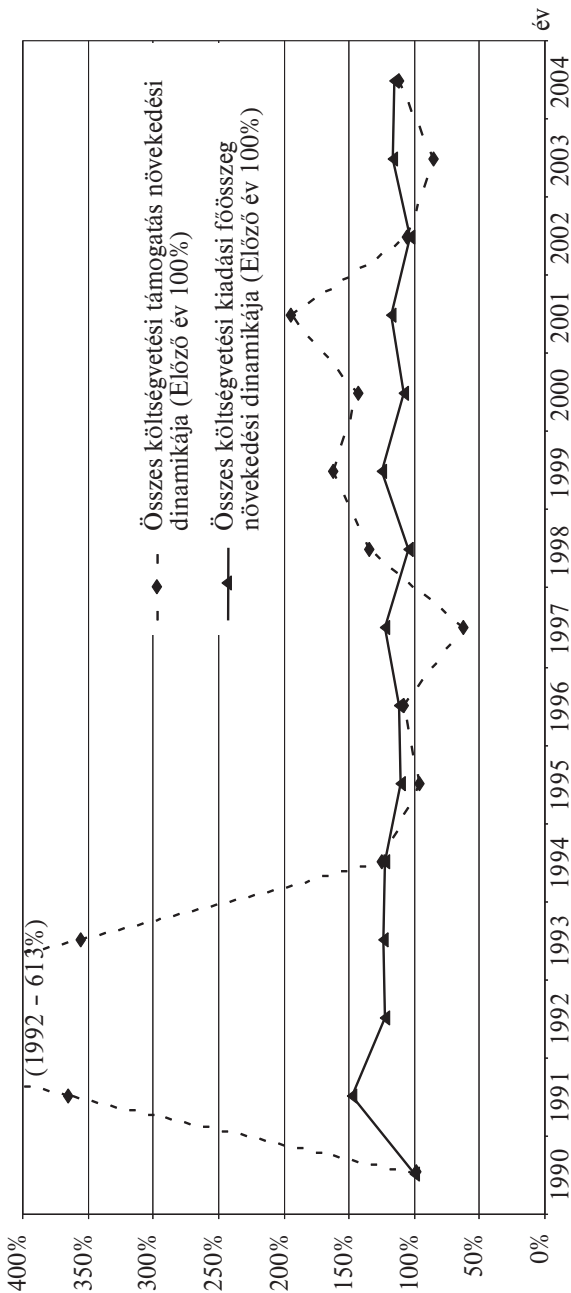
A támogatások értéke USD-ben (millió)

1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
0,659	2,038	12,501	36,088	39,642	32,093	28,619	14,538	12,332	18,124	21,891	42,084	46,221	47,477	57,432

A költségvetés végrehajtott kiadási főösszegének és a támogatás növekedési dinamikájának összehasonlítása (%)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Összes költségvetési támogatás növekedési dinamikája (Előző év 100%)	100	365	613	125	125	96	108	62	134	162	143	195	106	85	112
Összes költségvetési kiadási főösszeg növekedési dinamikája (Előző év 100%)	100	147,9	123	124	122,5	110	112	122	104	125	108	118	103,9	116	115

Az előbbi táblázat alapján a magyarországi állami költségvetésből határon túli magyarok támogatására összesen 79,1305 milliárd forinttal számolhatunk 1990–2004 között. De mivel magában a költségvetésben is vannak rejtett tételek (az intézmények belső működési kereteiben és a nemzeti kulturális intézményekben, kulturális programokban), és a költségvetésen kívül is léteztek támogatások az állami forrásokat elosztó szervezetek felé (Szakképzési Alap, MOL, OTP, Szerencsejáték Rt., MVM, NKA stb.), az egész összeget kb. 83–85 milliárd forintra teszem.¹⁰ (Az éves költségvetésen belüli viszonyításhoz: a határon túli támogatásokhoz hasonló tétel 10 milliárd körüli összeggel az Országgyűlés Hivatalának – a parlament működtetésének – éves kiadása.) A 2004-es évi támogatásán belüli arányokat az Új Kézfogás Közalapítvány honlapja közli.¹¹ A további arányvizsgálódások során azonban megmaradok a táblázatban közölt adatoknál. A támogatási összeg dollárban való átszámolásán alapuló ábra alapján jól látszanak a támogatáspolitiká nagy szakaszai. Az első az 1989-től tartó, a költségvetésben 1990-ben megjelenő szakasz, amely az 1992-es költségvetésben intézményesül a HTMH létrehozásával és az Illyés Alapítvány megerősítésével. A második szakasz 1992–1994-re tehető. Itt azt az elgondolkoztató jelenséget tapasztaljuk, hogy az 1994-es, dollárban mért szint lényegében a 2001-esnek felel meg, amikor is a Duna Tv támogatása mellett a másik két nagyszabású program is beindult. (De itt biztosan torzító tényezőként hat a forint megerősödése a dollárhoz viszonyítva.) A harmadik korszakban, 1994–1998-ban, miközben reálértékben csökkent a támogatások összege, a belső szerkezetük is átalakult. Egyrészt erőteljesen megjelenik a gazdasági támogatások rendszere, másrészt átálltak az egyes, a mai napig folyó programok (pl. színházak, könyvkiadás, pedagógusszövetségek, egészségügy) támogatására. Harmadrészt pedig a Duna Tv támogatásának aránya az össztámogatás feléről 1996 után lecsökken 1/3-ára. Ha a támogatások növekedési dinamikáját nézzük, összehasonlítva a költségvetési kiadások dinamikájával, akkor egyrészt a stabilizációt látjuk, másrészt itt is kiderül, hogy az 1997–1998-as években a támogatások mértéke visszaesett. De mindez az egész költségvetés, illetve a magyar gazdaság korabeli krízisével szinkronban történt. A negyedik szakasz 1998-tól 2001–2002-ig tartott, amikor nem pusztán újra növekedtek a támogatások, hanem azok növekedési dinamikája a költségvetési növekedést is megelőzte. Itt mindenképp a 2000-ben hozott döntések, konkrétan az EMTE és a kedvezménytörvény előkészítése jelentett fordulópontot. De ez a növekedés 2002-ben sem állt le, hisz a nagy projekteket tovább folytatták. Ekkortól a támogatások és a költségvetési kiadások növekedése összhangba került. Ezért ezt már egy új, ötödik szakasznak tekintem, mert ez közelít a különböző politikai nézőpontokból egyaránt megfogalmazott elvárás felé,

hogy a költségvetésnek egy bizonyos állandó aránya biztosíttassék a határon túli magyarok támogatására.

Ha a 15 év összes támogatásán belül vizsgáljuk az arányokat, akkor nyilvánvaló, hogy az összes támogatásnak 60%-a a 2001-2004 közti időszakra tehető.

A támogatások célját tekintve három fő *magyarságpolitikai projektet* lehet kiemelni. A közös nemzeti kommunikációs szerkezet, a közös magyar kulturális nyilvánosság (döntően a Duna Tv finanszírozása a határon túli magyar média – az előbbihez képest elenyésző) támogatása az ösztámogatások negyedét teszi ki. Az oktatási támogatások, a felsőoktatás-fejlesztés támogatása az összes támogatás 20-22%-át képezik, kb. egy ötödét. A harmadik nagy projekt, a kedvezménytörvény végrehajtása az oktatási-nevelési támogatásokkal együtt 14%-ot tesz ki. (Az okt. nev. Támogatás önmagában 5,18%-os tétel.)

A célok szempontjából egy másik körbe tartozik *a rendszer kormányzati működtetése*, amelyre az összes támogatások kb. 8%-át fordították, és azok a közalapítványok, költségvetési tételek, amelyek egyszerre sokféle igényt: a külmagyar szerkezetek működtetését hívatottak megoldani. Az ilyen típusú támogatások arányát 19-20%-ra becsülöm. (Ezt döntően az IKA és Kisebbségi Koordinációs Keret határozza meg 11,6%-os, illetve 2,6%-os arányával, és ehhez jönnek a segélyalapok, egyszeri támogatások stb.)

A harmadik körbe a különböző *szakcélú támogatások* tartoznak. Egészségügyi támogatásokra 4%-ot, gazdaságfejlesztésre 5-6%-ot, kulturális életre 5%-ot, tudományos célokra 3-4%-ot fordítottak az elmúlt 15 évben a magyar állami költségvetésből a határon túli magyaroknak szánt forrásokból.

A támogatások területi eloszlása országonként külön vizsgálatot igényelne. A fő politikai vitakérdés csak másodsorban az országok közti arány. A legtöbb szóbeli polémia arról folyik a magyar-magyar támogatáspolitikai viszonyrendszerben, hogy a támogatások milyen arányban „maradnak Magyarországon”. Összeállításom alapján ezt az arányt 40-46%-ra becsülöm, 15 év tekintetében.¹² Ezt azonban nem tartom döntő kérdésnek azért, hogy bizonyos tételeket a határon túli magyarok támogatásához sorolunk vagy onnan kiveszünk, ez az arány a szerint változik. Ennél fontosabbnak tartom, hogy *a programokról hol és legfőképp milyen körülmények között születnek a döntések*. S itt sem a magyarországi-külmagyar helyzetkonfliktus a lényeges, hanem hogy milyen akaratképződés végeredményeként születnek ezek meg. Az eddigi három nagy projektről azt mondhatjuk, hogy felvállalóik politikai döntéshelyzetbe jutva értelmiségi vágyaikat valósították meg. Ezek Magyarországon született ad hoc tervek voltak. A felsőoktatás-fejlesztési

program és a státustörvény bejelentése nemcsak a közvéleményt, hanem a szakértőket, illetve a határon túli politikusok jó részét is meglepte.

Végezetül a támogatáspolitikai rendszeren belül a *nagy programokat* (Duna Tv 23,9%; felsőoktatásfejlesztés 12%, kedvezménytörvény végrehajtása 13%) és a *közalapítványok* forrás-újracsosztását különíthetjük el (IKA 11,6%; UKK 5,4%; Segítő Jobb 2,9 %, KKK 2,6%; AKA 1,0%¹³). Ebből látszik, hogy az összes támogatás 49%-a, illetve 23,5%-a ezeken az intézményeken keresztül folyik. Ezek után kétséges az a támogatáspolitikai toposz, hogy annyira szétszórt a forráselosztási rendszer, hogy öntörvényű és irányíthatatlan. Inkább arról lehet szó, hogy az intézmény-fenntartásnak nincs külön kerete, és a jelenlegi nagyságrend mellett, ha az intézmény-fenntartási igényeket kielégítették, akkor az ezekben megvalósítható célprogramokra (pl. tömeges angol nyelvoktatás, számítógépes ismeretek, könyvelési ismeretek stb.) már nincs forrás.

Az egész szerkezet részletes elemzése – pl. a támogatástípusok részletes tartalmi bontása és összegzése – csak akkor lehetséges, ha az egységes nyilvántartási rendszer alapján minden forrás olyan jól átláthatóvá válik, mint ma az IKAé a saját honlapján keresztül.¹⁴

4.3. A MAI TÁMOGATÁSI RENDSZER ALAPPROBLÉMÁI

a) *A határon túli támogatási igények ellátása egyre inkább alapfeladatként jelentkezik.* Alapfeladatokat ellátni a jelenlegi rendszerben döntően társadalmi szervezeti formákban (közalapítványok) egyre kevésbé lehet és érdemes. A társadalmiasított testületi döntéshozatal a pályázatok nagy száma és az alapfeladatokból fakadó folyamatosság és kiszámíthatóság igénye miatt nem tartható. E tekintetben a jelenlegi rendszer a működőképessége határára érkezett. Ma pl. az IKA kuratóriumi ülésein valamivel több mint 1 perc jut egy döntésre, legyen az százezres, milliós vagy tízmilliós nagyságrendű. A kuratórium – önhibáján kívül – képtelen ellenállni a ránehezedő, változó érdekkörű nyomásgyakorló csoportoknak, és így nem lehet hosszabb távú normatív stratégiát képviselni és megvalósítani. A kuratóriumok politikailag kiszolgáltatottak. Egyrészt azért, mert a szakmai-kormányzati képviselők (osztályvezetői szint) mellett pártdelegáltak a kuratóriumok tagjai. S ez utóbbiak politikailag jóval súlyosabbak, mint a logikusan fölmerülő szakmai érdekek potenciális képviselői. Másrészt a határon túli vezető politikusok bármikor átnyúlhatnak a kurátorok feje fölé, és közvetlenül a magyarországi politikai vezetőkkel egyezhetnek meg bizonyos közalapítványi támogatásokban, amelyeket az alapítványoknak teljesíteniük kell, hiszen a mindenkori költségvetéstől és kormányzati felügyeletről függ a működésük. (Ezért sem sikerült eddig az elszámolási kötelezettségüket nem teljesítő

szervezetekkel és személyekkel szemben hatékony szankciókat alkalmazni.)

b) *A kisebbségi érdekvédelem és a politikusok - mindenkor szükséges - támogatása ma nincsenek elhatárolva a közösségi intézmények, a társadalomépítés segítésétől.* Ezek sok esetben az etnikai vonatkozásoktól független közösségépítést is átpolitizálják. Nem beszélve arról, hogy ez a keveredés nem teszi lehetővé, hogy tisztán normatív alapon működhessenek támogatási programok. A sokféle érdek viszonyrendszerében ma a politikai felelősséget viselőknak (kormányzat) nincs jogilag egyértelmű, teljes körű döntési lehetőségük támogatási ügyekben: alkufolyamatok működnek, politikai súlyok alapján.

c) A támogatási összegek növekedése miatt elengedhetetlen *a rendszer ésszerűsítése*, hatékonyságának növelése. Ha erre megvolt is a politikai akarat¹⁵, szakmai szempontokból ezt jelenleg döntően *négy dolog akadályozza*:

A megfelelő döntésekhez és a koordinációhoz nem rendelkezünk megfelelő információkkal. *Jelenleg nincs, de most készül olyan nyilvántartás, amely egységes rendszerben kezelné valamennyi határon túlra irányuló, költségvetési forrásokból származó támogatás adatait.*¹⁶ Természetesen léteznek külön-külön alapítványi adatbázisok, de ezek sok esetben nem kompatibilisek egymással, nem teljeseek, és az ágazat, intézmény, személy támogatását csak külön-külön lehet feltárni.

Az utóbbi 10 év támogatáspolitikájáról nem készültek hatékonyságvizsgálatok. Ma pl. nincs világos képünk arról, hogy a magyar állami támogatással különböző határon túli intézményeknek vásárolt ingatlanok hogyan vannak kihasználva. Mi lett a sorsuk, ki működteti ezeket, milyen célból és haszonnal. A támogatáspolitikának nincs visszajelző rendszere. A kuratóriumok, kormányzati tisztviselők, különösen az előkuratóriumok kényesen ügyelnek a rendszer stabilitásának fönntartására, és tartanak minden szerkezeti módosítástól. Ebben a helyzetben a pályázati döntésekkel elégedetlenkedők közé könnyű besorolni a szakértői, szervezeti kritikák megfogalmazóit. Az ebből a helyzetből való elmozdulás csak felülről, megfelelően következetes (magyar-magyar) politikai konszenzus nyomán indítható el. (Ehhez pedig az egyes határon túli magyar közösségek belső, demokratikus megállapodása szükséges.)

Az egységes nyilvántartási rendszer mellett *az egységes pénzkezelési, fölhasználási és elszámolási rendszer is hiányzik.* Ezen belül külön problémát jelent a magyarországi támogatásoknak a szomszédos országokban való adóztatása. Ma a támogatások adótartalmát egy másik, jórészt olyan állam kapja meg, amelynek a magyarságpolitikája hozzájárul(t) ahhoz, hogy az adott magyar intézményrendszer

magyarországi támogatásra szorul. A mai magyarországi határon túli támogatáspolitikai teljesen idegen az EU-n belüli pályázati és közpénzfelhasználási, valamint ösztöndíjzabályoktól. Egyrészt a monitorizálás teljes hiánya miatt, másrészt az önrész elvének nem alkalmazása okán.

A jelenlegi rendszer megváltoztatásában a határon túli politikai elitnek sem érdekeltek. Egyrészt azért nem, mert az utóbbi évtizedben politikai szocializációjuk során folyamatosan növekedett a súlyuk a forráselosztásban, és az ebben való részvétel, a források biztosítása komoly pozíciókat jelent a számukra. Egy átalakítás megint a budapesti – eleve hozzá nem értőnek feltételezett – beleszólás rémével fenyeget. Miközben azzal is számolnunk kell, hogy ugyanezen politikai elit saját országa kisebbségeket illető támogatása fölött is rendelkezik. Másrészt egy jelentős, tartalmi (normatív alapú és intézményi akkreditálással járó) átalakítás során olyan belső konfliktusokkal kellene szembenézniük, amelyeket valószínűleg nem vállalnának. (Bizonyos intézmények megszüntetése, reprezentációs azonosságtudat-őrző programok létjogosultságának megmagyarázása stb.¹⁷) Harmadrészt pedig egy, a kisebbségi társadalom önálló és magyarországi mércével is hatékony alrendszerre alapozott támogatáspolitikai nemcsak a pártpolitika súlyát csökkenthetné, hanem az attól független kisebbségi intézményi pozíciókat erősíthetné meg.

d) A jelenlegi rendszer az átláthatatlansága mellett tele van alkukkal, kényszerhelyzetekből adódó szabálytalanságokkal. Ilyen tényezők: ha a pályázati célokhoz nem elegendők a megítélt összegek, a pályázatban ígérték sem teljesülnek teljes mértékben (de milyen mértékben?); elszámolási problémák; a támogatás kifizetésének késedelmességéből adódó problémák; számla-elszámolási ügyek stb. Ebben a rendszerben a szűkös források miatt mindenki a ténylegesen szükséges összegnél nagyobb költségvetéssel pályázik, hogy a végül megítélt (csökkentett) támogatás is elegendő legyen a vállalt feladat végrehajtására. Ugyanígy gyakori, hogy ugyanazzal a programmal több helyre, több országban is pályáznak. A sok apró kuszaságból adódóan bárki sárosnak érezheti magát.¹⁸ Mindez mentális leromlást és a teljesítményhez kötött viszonyok erodálását hozza magával. Ezekben a szituációkban a pályázó a támogatást gyakran segélyezésként éli meg, amiért nem kell semmit felmutatnia.

A beleragadt magyar-magyar egymásramutogató vitákat – hiszen mindenki tud a másik oldalról rossz példákat felhozni – egy szakértő úgy jellemezte, mint egy házaspár válás utáni helyzetét, amelyben az egyik félnek állandó lelkiismeretfurdalása van, a másik pedig, ezt tudva, minél többet szeretne elérni.

5. Jámbor javaslatok a támogatáspolitikai rendszer megváltoztatására

5.1. STRATÉGIAI CÉLOK, ELDÖNTENDŐ TÁMOGATÁSPOLITIKAI ALAPELVEK ÉS EZEK INTÉZMÉNYI MEGVALÓSÍTHATÓSÁGA

5.1.1. Stratégiai kiindulópontok

A határon túli magyarság jövője alapvetően munkaerőpiaci pozíciójától függ. A nemzetközi kisebbségvédelem, az anyaország által nyújtott politikai támogatás, a társadalomtöredékek saját érdekvédelmi erőfeszítései hosszú távon (2-3 évtized), a közösség egészét tekintve csak a társadalomszerkezeti adottságok függvényében lehetnek hatékonyak.

A határon túli magyar társadalmak konstruált közösségek, amelyeknek jelentős rétegei intézményesen nem kapcsolódnak a magyar nemzeti intézményrendszerhez. Ez a magyarság olyan népi/társadalmi életet él, amelyben az etnikai törésvonal átlépése sem probléma, ha a többségi nemzet intézményrendszeréhez tud kapcsolódni. A Mezőségen lejátszódó évszázados magyar asszimilációs folyamat és a Székelyföldön évszázadok óta folyamatos román asszimiláció ezt példázza. (Nem véletlen mindkét esetben az egyházi intézményrendszer elcsökevényesítésének, illetve állami kiépítésének esete: a Mezőségen a magyar egyházak visszaszorulása, a Székelyföldön a román egyházak kiemelt állami támogatása folyik.) Ma a határon túli magyarságnak több mint 30%-a él olyan helyen, ahol a településen belül is kisebbségben van. A határon túli magyarság aktív dolgozóinak több mint fele „munkás” kategóriába sorolható, és becslésem szerint több mint 30%-a lakótelepeken él. Ma a szórványosodásnak, a magyarországi migrációnak és ezzel együtt az asszimilációnak ez a környezet az igazi terepe. Ha ide nem jut el a nemzeti, csak a népi – a mindennapi nyelvhasználatban létező magyar (szokás) – kultúra, akkor ezt a folyamatot nem lehet befolyásolni. Ebben az ide is kiterjedő intézményesítés segíthetne: média, iskola, vasárnapi iskola, magyar ház, családsegítő központ stb. létesítése. Oda, ahol ezen intézmények működtetésének nincs meg a személyi feltételrendszere, nem szabad intézményeket bevinni. Ezzel természetes módon kialakulhatnak a magyarság töredéktársadalmainak és maradékközösségeinek határai.

Ebben a társadalom- és közösségépítő munkában a legfontosabb célcsoportok a kisebbségi elitek hálózatai. Itt nem pusztán a politikai és a szakmai elitekről van szó, hanem a lokális és a nemzedéki véleményformáló csoportokról. Ezek helyzetbe hozása, saját – sokféle – stratégiáikban való megerősítése hozhat létre az eliten belül megfelelő kiválasztási mechanizmusokat és vonatkoztatási pontokat. Ezek – hosszabb távon – a mai politikai elsődlegességekkel szemben visszajelző rendszert képezhetnek, és a demokratikus akaratképződés csatornáit

lehetnek. Az „elit” támogatása csak akkor lehet hatékony, ha az Európai Unióban is érvényesülni képes helyi elit képzését tűzzük ki célul.

Az elitek szocializációját és helyzetbe hozását – mint alapelvet – mindenképpen ki kell egészíteni azzal, hogy olyan támogatáspolitikára van szükség, amely számba veszi a regionális különbségeket és az egymáshoz, Budapesthez és az adott ország kormányzataihoz is eltérő viszonyt. Végzetes volna ezen közösségek intézményhálózatát és véleményformálóinak jövőképét kivonni az adott régióból. *Önálló nemzeti közösségekről van szó, amelyeknek elitjei eddig is önálló kisebbségi nemzetépítést (nemzetiesítést, regionalizálást, társadalomépítést) folytattak, itt sem felejtethjük el tehát, hogy egy többközpontú, több oszlopból/pillérből összeálló kulturális nemzetről van szó.*

A támogatáspolitikai szerkezetek fejlesztésénél szembe kell nézni a magyarországi intézmények és a szomszédos országok magyar szervezeteinek eltérő intézményesültségével, működési hatékonyságával. A külső modernizációs törekvéseket csak akkor lehet hatékonyan képviselni, ha erre ott van megfelelő szerkezet, kompatibilis, jól működő intézmény. *Az expanzió helyett inkább az inkubátorelven nyugvó fejlesztéseket érdemes támogatni.*

Az Európai Unió pályázati támogatási rendszerének a határon túli magyarság felé irányuló mai magyarországi támogatáspolitikája elsősorban a számonkérhetőség hiányában nem felel meg.

5.1.2. Az új támogatáspolitikai alapelvekről

Az eddig leírtakból következik, hogy a támogatáspolitikában *szemléleti, szerkezeti és nagyságrendbeli* változtatásokra van szükség.

Szemléleti változások: Napjainkra a támogatási rendszerre egyre inkább *alapfeladatok ellátása* hárul. Az eddigi válságkezelő munka pusztán segélyezés, amely a továbbiakban már csak premodern töredéktársadalmak eseti problémakezelésére alkalmas. A kedvezménytörvény épp ezért határkö lehet a támogatáspolitikában, hiszen a kulturális (és az identitásmegőrzés terén kialakítandó) esélyegyenlőség biztosítását helyezi előtérbe. A magyar állami költségvetés természetesen nem vállalhatja föl a szomszédos országokban élő magyar nemzetiségű adófizetők identitásmegőrzésének teljes mértékű intézményes biztosítását. (Pl. az iskolarendszer működtetését.) De megfelelő szakmai előkészítéssel kiválasztott kulcsintézmények működtetését biztosítani kell, ha ténylegesen eleget akar tenni a magyar alkotmányban, az utóbbi 12 év pártpolitikai vitáiban és a kedvezménytörvény kapcsán megfogalmazottaknak. Ezekhez kapcsolódva szükség van ezen intézmények esetében a teljesítmény folyamatos monitorizálására, a

minőségbiztosítás bevezetésére és ezzel szoros összefüggésben a *normatív támogatási mechanizmusok* kialakítására.

A „magyar kérdés” *magyarországi megjelenítésében* is alapvető változásra van szükség. Az eddigi, szolidaritáselven nyugvó magyarországi tájékoztatás helyett inkább ennek a két és fél milliós kárpát-medencei magyar csoportnak a potenciális lehetőségeit kell előtérbe állítani. Mit nyert és mit nyerhet Magyarország ezekkel a közösségekkel, a felhalmozódott tudáskészlettel? Mindezt természetesen nagyobb kárpát-medencei kitekintéssel lehetne összekapcsolni, amelynek révén a térségről (és nem csak a ma is magyarok lakta területekről) alapos ismereteket és megismerési lehetőségeket lehetne adni.

Szerkezeti változások: A jelenlegi alapítványi rendszer már nem tudja hatékonyan megvalósítani a kedvezménytörvény adta új feladatokat. A jelenlegi pályázati és döntésdömping nem alkalmas arra, hogy a stratégiai célokat, illetve az alapfeladatok normatív támogatását operatíván és szakszerűen megvalósítsa. A szerkezeti változásokra három dolgot javaslok: 1. A támogatáspolitikai jelentős részét egy vagy több, szakmapolitikai legitimitással rendelkező, a Nemzeti Kulturális Alapprogramhoz hasonló módon működő Közhasznú Társaságba kell koncentrálni. (Itt elsősorban az IKA átalakításáról és az OM, ill. a NKÖM által kezelt támogatások összpontosításáról, hatékonyságuk növeléséről lehet szó.) 2. Mivel ez nem oldaná meg a támogatási rendszer egészének problémáit, szükségesnek vélem az utóbbi 12 év támogatáspolitikájának régiókénti vizsgálatát; egységes nyilvántartás létrehozását a határon túlra irányuló költségvetési támogatásokról; egységes elszámolási és fölhasználási rendszer létrehozását. 3. Az eseti támogatási lehetőségeket nem kizárva (erre külön kereteket teremtve) a támogatások elosztását alapvetően célprogramokban, normatív alapon lehet elképzelni. A politikai, stratégiai vitákat ezzel a döntések szintjéről az egyes célprogramok prioritásaira emelnék fel/szűkítenék le.

A határon túlra irányuló jelenlegi támogatási rendszerben nem különülnek el egymástól a politikai érdekvédelem segítésére, illetve a közösségépítésre szánt támogatások. Ez nyolcvan éve jelenlevő probléma. Ha depolitizálni és stabilizálni akarják a támogatási rendszert (és a kisebbségi társadalmakat), akkor *a politikai támogatások elhatárolt, külön kezelése szükséges*. Ez egyszerre szemléleti és szerkezeti kérdés is.

Nagyságrendi változások: Az átalakításhoz jelenleg nem szükséges a meglévő keretek növelése, a rendszer hatékonysága az állandó monitorizálással is jelentősen növelhető. Ebben az esetben csak akkor lehet akár még csak becslésekkel is élni, ha egyetértés alakult ki a célprogramokról, majd azok finanszírozásáról szakértői anyagok készülnek. Az éves állami költségvetésen belüli, jelenlegi 0,1-0,2% közti arányon csak ezek után lehetne

változtatni. Mint már jeleztem a közalapítványok – elsősorban az IKA – esetében, miután az eseti, intézményi támogatásoknak és az előkuratóriumi igényeknek eleget tettek, már nem maradnak komolyabb összegek egy évek alatt kiépülő célprogram-rendszerre. Itt nem egy-egy évi milliárdos, hanem jóval kisebb volumenű, a már meglévő intézményeken belül megindítandó célprogramokról van szó.

5.1.3. Szervezeti és szerkezeti változtatások

A közalapítvány(ok)ból létrehozandó közhasznú társaság(ok) fölépítése: A Közhasznú Társaság (kht) tulajdonosi felügyeletét a HTMH vagy egy adott minisztérium vezetője gyakorolhatja. A hazai szakmai ágazati integráció érdekében az érintett minisztériumok és kutatóközpontok képviselőiből (OM, NKÖM, ISM, SZCSM, MEH, MTA stb.) létre kell hozni egy erős tanácsadói jogosítványokkal rendelkező *Tulajdonosi Tanácsadó Testületet*. Ez szavatolná a magyarországi szakmapolitikai legitimitációt. A jelenlegi kuratóriumokból erős ellenőrzési jogosítványokkal rendelkező *Felügyelő Bizottság* jöhetne létre. Ez szavatolná a magyarországi politikai-közéleti legitimitációt. A közalapítványi irodá(ka)t egy(-egy) erős döntési jogkörrel rendelkező – és ezért kiemelt személyes jogi felelősséget viselő – *ügyvezető* irányítása mellett át kell alakítani operatív döntéshozó szervekké. Tehát a kht egy tulajdonosi, egy felügyelőbizottsági és egy ügyvezetői szintből állna. A határon túliak képviseletét egyrészt az *ügyvezetői iroda szakigazgatóihoz rendelt szaktestületekben/kollégiumokban* lehetne megoldani. Pl. az ifjúsági/gazdasági/média/kulturális/tudományos/oktatási stb. igazgató mellett működne az egy-egy régió szakmai testületei által delegáltakból (és esetlegesen magyarországi szakértőkből) álló tanácsadó testület, amely javaslatokat tehetne a célprogramokra és a konkrét támogatásokra, de a végső döntés a kht ügyvezető igazgatójának feladata és felelőssége volna.

A határon túli elképzelések érvényesítésének másik módja és egyben a politikai legitimitás megerősítése a *MÁÉRT szakbizottságain* keresztül történhet. Itt elsősorban a célprogramok prioritásainak meghatározására kerülhet sor.

A kht szervezeti és működési szabályzatának létrehozása után a célprogramok részletes kidolgozása történhet meg határon túli és magyarországi szakértők részvételével. A Tulajdonosi Testület, a Felügyelő Bizottság, a MÁÉRT Stratégiai Bizottsága ezt követően dönthetne a prioritásokról és a lebonyolítás kereteiről. A pályázatok kiírása után ezek először a tanácsadói testületeken mehetnek keresztül, és az itt született javaslatokat dolgozná föl az ügyvezetői iroda. Ugyanez az iroda a támogatott intézményrendszer hatékonyságát egységes szempontrendszer szerint – különböző regionális műhelyek bevonásával – évente vizsgálná.

A kht-k ügyében, nevezetesen abban, hogy egy vagy több kht jöjjön létre, politikai döntésekre van szükség. Ezzel kapcsolatban alapvetően a következő alternatívákkal lehet számolni:

a) Egy központi kht jöjjön létre, amely az IKÁból alakulna át. A minisztériumi keretek megmaradnának, de ott is célprogramokba szerveznék át a támogatásokat.

b) Szakágazatonként jönnének létre kht-k.

c) Egy oktatási és egy minden egyéb területtel foglalkozó kht jöjjön létre.

d) Országoként működnének kht-k.

e) Az adott országban hoznának létre egy vagy több kht-t.

A szomszédos országokban a támogatáspolitikai munkát meghatározó szaktestületek létrehozása történhet a politikai szervezetek javaslata alapján, de hosszabb távon sokkal nagyobb társadalmi legitimitással bírna, ha az egyes területek szakmai szervezeteiken keresztül képviselnék önmagukat. Tehát egy-egy előre meghirdetett értekezleten megjelenének az adott szakmai szervezetek, és önmaguk választanák meg kuratóriumukat. (Lásd a könyves céhek esetét.) Itt a mai IKA-alkuratóriumok beosztásából lehetne kiindulni vagy azokénál nagyobb területeket kijelölni: oktatás, média, művelődés, gazdaság. Ezek a szervezetek többé-kevésbé már mindenhol kiformalódtak, az új szerepben a forráselosztáson túl a támogatáspolitikai szervezésben is közreműködhetnének. (Tehát pl. a könyves cég a támogatások hatékonyságának növelése érdekében – a finanszírozó kérésére – megszervené az adott régió könyvellátását.)

A támogatásra szánt összegeket országoként és szakterületenként három kategóriába lehetne sorolni:

a) Nem alapfeladat jellegű tevékenységek, *egyszeri támogatások* (max. 200 000 Ft-ig). Ezekről – meghatározott keretösszegekről – az egyes országok adott szaktestületei döntenének, és Budapestre már az ott elfogadott lista kerülne fel. Ezt pedig a kht ügyvezető igazgatója vagy a Felügyelőbizottság/Kuratórium egyben hagyná jóvá.

b) Alapfeladatok *normatív támogatására* szánt keretek. Ezek összeállítását a kht szakértői és a határon túli szaktestületek képviselői közösen végezhetnék, együtt alakíthatnák ki (az előzetes akkreditáció után), 2–3 éves intézményi-költségvetési tervezetösszeget biztosítva.

c) Stratégiai keretek, amelyek egy-egy intézménytípus, célprogram megerősítésére vagy elindítására szolgálnának. Ezekről a MÁÉRT Stratégiai Bizottsága dönthetne a kht(ék) felkért szakértőinek javaslata nyomán.

A határon túli magyarságpolitikai célú költségvetési támogatások egységes nyilvántartási rendszerének megvalósítása: a kormányzatnak

(államigazgatási szinten a HTMH-nak) ma korlátozott lehetősége van arra, hogy

a) a határon túli magyarokhoz rendelt költségvetési támogatások tematikai, regionális, intézményi, kronologikus alakulását pontosan és naprakészen fölmérje;

b) a támogatások dinamikáját kövesse, és a kormányzati támogatási stratégiának megfelelően szükség szerint alakítsa;

c) a támogatásokkal kapcsolatos intézményközi koordináló szerepét hatékonyan betöltse;

d) a támogatások tervezhetőségéhez szükséges statisztikai adatbázisokat biztosítsa.

A határon túli magyarsághoz rendelt költségvetési forrásokat kezelő szervezeteknél a támogatások egységes nyilvántartásának hiányában nem biztosíthatók az adott esetben értelmetlen párhuzamos finanszírozások, túlf finanszírozások, valamint nem kényszeríthető ki az általános elszámolási fegyelem (minden szervezet csak a maga adatbázisait ismeri).

A megszületett kormányhatározatból következően (a HTMH-nak történő) adatszolgáltatási kötelezettség nyomán szakértői feladat lett *az adatközlési szabvány tartalmi meghatározása; ennek szoftverként való elkészítése; a hozzáférési jogosultságok megállapítása*. A jelenlegi adatszolgáltatási kötelezettség körébe vont intézmények, alapok közül hiányzik a Kisebbségi Koordinációs Keret.

Az egységes támogatás-felhasználási és elszámolási rendszer kialakítása: ebből a célból egy, a közalapítványok szakembereiből álló ad hoc bizottság gyűjtheti össze a felmerülő problémákat. Majd ezt a Pénzügyminisztérium, a Magyar Nemzeti Bank, az Országos Vám- és Pénzügyőrség – az APEH képviselőivel megvitatva – kidolgoznak egy javaslattervezetet, amely egyrészt egységesítésre törekedne, másrészt tisztázná a ma fennálló anomáliákat.

Az eddigi támogatáspolitikai hatékonyságának vizsgálata: ezen a területen a tudományos támogatások már megkezdett vizsgálata mellett kulcsfontosságú volna egységes szempontrendszer alapján felmérni: mi történt azokkal az ingatlanokkal, amelyeket magyarországi állami támogatással vásároltak határon túli szervezetek; milyen el nem számolt, meg nem valósított támogatási programok gyűltek föl az egyes támogatást közvetítő intézményeknél; milyen és hogyan változott az egyes hazai közvetítő intézményeknél a működési költség és a Magyarországon elköltött, ide visszatérült összegek aránya?

A helyzetfelmérést ki kell egészíteni egy olyan kutatással, amely azt tárná föl, hogy az adott ország költségvetése milyen keretek között, milyen elvek alapján és szakterületenként mennyivel támogatja az adott magyar kisebbséget. Tisztázni kellene, hogy hol vannak az esélyegyenlőség intézményes biztosításának a leggyengébb pontjai. Ezt egy-egy

támogatáspolitikai-intézményi problémakatalógusba lehetne összefoglalni. Világossá lehetne tenni, hogy melyek azok a szerkezeti, fejlesztési keretek, amelyekből az anyaország és a területi ország részéről kimaradt (így „halmozottan hátrányos” helyzetben működő) a határon túli magyar intézményrendszer.

5.2. JAVASLAT ÚJ CÉLPROGRAMOKRA

A következőkben olyan célprogramokról írok, amelyek szakértői körökben fogalmazódtak meg. A legtöbb esetben részletes kidolgozásukra is sor került, sőt, néhányuk megvalósítása el is kezdődött. Egy-egy célprogram részletes kidolgozása után pályázat útján lehetne elindítani a program megvalósítását. A normatív alapon történő folyamatos működtetést pedig a részletes munkatervekben megfogalmazott (pályázati úton beígért) teljesítmények számbavételével lehetne ellenőrizni.

Egy-egy kidolgozandó programban szerepelnie kell: a támogatandó intézményhálózat leírásának; jelenlegi működési hátterének; kétéves munka-programjának és költségvetési tervének; a programban részt vevő intézménnyel szemben támasztott követelményeknek; egy normatív támogatási feltételrendszernek; a pályázatra meghívandó intézményi körnek, az intézményi prioritásokat figyelembe vevő mutatóknak; a program hatékonyságát ellenőrző kontrollmechanizmusnak.

5.2.1. *A helyzetfelmérés intézményei és néhány alapkutatás-javaslat*

Régióként egy-egy dokumentációs központ létrehozása és működtetése, amelyek az adott magyar kisebbség helyzetére vonatkozó információkat gyűjtik és szolgáltatják. Ennek keretében a határon túli magyarságra vonatkozó regionális adatbankok, honlapok rendszerének kiépítése. A külön regionális adatbázisokból felépítendő honlaprendszer és a közös magyar elektronikus könyvtár megteremtése, amelyben a határon túli magyar kulturális és tudományos eredmények is szerepelnek.

Oktatáskutató központok létrehozása és működtetése, amelyek el tudnák látni az egyes intézmények minőségbiztosítását és a magyarországi intézményrendszer felé való „akkreditálását”.

Kisebbségi statisztikai munkacsoportok létrehozása, amelyek az adott ország magyarságára és az általa lakott régióra vonatkozó társadalomstatisztikai, gazdasági, adózási és költségvetési-támogatási adatokat gyűjtik.

Nyelvi irodák létrehozása és működtetése, amelyek a nyelvertervezéssel, a hivatalos fordítások hitelesítésével, a nyelvváltozat kodifikálásával és nyelvi tanácsadással foglalkoznak, és integrálják a regionális (nyelvi) tudáskészletet.

A magyarországi *regionális kutatóközpontok* mintájára, azokhoz kapcsolódó kutatócsoportok létrehozása, szövetkezeti kutatócsoportokkal kiegészítve. Elsődlegesen a kistérségi fejlesztési régiók helyzetelemzésének és EU-kompatibilis régió- és településfejlesztési stratégiák kidolgozása érdekében.

Elengedhetetlenül szükséges a nemzetközi és magyarországgal összehasonlítható *rétegződés- és háztartási panel-vizsgálatok* lefolytatása. Ma a mindennapi életviszonyok tekintetében alapvető információink hiányoznak a környező országokból. Természetesen itt nem lehet pusztán magyar kutatásról beszélni. A vizsgálatot vegyes terepen érdemes elvégezni. Ez esetben nem pusztán magyar érdekről, hanem a modernizációhoz szükséges regionális ismeretekről van szó. (Ugyanez vonatkozik a következő két javaslatra is. Célszerű volna közös terepeket kijelölni a kutatások számára.)

Nem tudjuk, hogy a kétnyelvű határon túli magyarság körében *milyen a funkcionális analfabéták aránya, és milyen minőségű a szövegértés*. Az erre vonatkozó összehasonlító vizsgálat eredményei valószínűleg sokkolnák a közvéleményt, és ezzel föl lehetne szabadítani egy sor tabunak számító témát, amelyek vizsgálatának hiányában az önszemlélet eltorzult. Alapvető fontosságú a PISA összehasonlító vizsgálat elvégzése ezeken a területeken is.

A szomszédos országok *egészségügyi viszonyairól* vagy általánosságokat tudunk, vagy éles szemű kritikus megfigyelésekkel rendelkezünk. Tisztázni kellene, hogy milyen az ott élő magyarság egészségügyi helyzete és egészségügyi intézményrendszere. (Természetesen ez sem „nemzeti” ügy a szó hagyományos értelmében, de a közösség tagjainak életét jelentősen befolyásoló tényező.)

5.2.2. *Intézményépítő és -működtető programok*

A *Magyar Házak/Teleházak* rendszerének létrehozása és működtetése „egységes” program, felszereltség, működtetési elvek szerint, rendszeresen ellenőrizve a tevékenységet.

Szórványközpontok és kollégiumok létrehozása és működtetése. Szórvány tanári és lelkészi ösztöndíjprogramok elindítása. De azokat csak ott lehet elindítani, ahol a helyi érdekeltek már bebizonyították, hogy képesek a közösségi intézmények színvonalas működtetésére.

A *városalapítványi rendszer* eddigi tapasztalatainak, hatékonyságának felmérése és ennek figyelembevételével több régióra való kiterjesztése. Ezzel egy-egy helyi közösség kis volumenű programigényeit és lehetőségeit lehet fejleszteni.

A határon túli magyar *könyvtári könyvellátás* folyamatos biztosítása regionális központi könyvtárak működtetésével, a határon túli magyar

könyvkiadók bevonásával, a könyvtáraknak információs központként és találkozási pontként való használatával.

Igény szerint *jogvédő/jogszegélyirodák* létrehozása és működtetése. Ezeket egyrészt a kisebbségi jogsérelmek dokumentációs és helyi érdekképviseleti bázisaként lehet – a roma jogvédő alapítványok mintájára – kiépíteni. Másrészt – és remélhetően ez lesz a döntő feladatkörük – jogi tanácsadó irodaként működhetnének a Magyarországgal kapcsolatos, az adott országon belüli jogértelmezés-problémákban.

Igény szerint a *falugondnoki és a falugazdász* hálózat szervezésének elindítása.

Lakótelepi *családsegítő központok* létrehozása és működtetése.

5.2.3. *Képzési, információs programok*

Képzési központok létrehozása és működtetése: idegen nyelv (angol) és számítógépes ismeretek (az EU-ban érvényes jogosítvány megszerzéséig) tömeges oktatására. Ingyenes internet-használat biztosítása. A magyar nyelvű szakképzés beindítása.

Kiemelt középiskolák és kollégiumok céltámogatása: előre meghatározott elvárások alapján, szerződészerűen. Középiskolai tanári ösztöndíjprogram beindítása különböző mérhető teljesítmények finanszírozására.

A meglévő egyetemépítési programok folytatása. Ezeket lehetne kiegészíteni az állami képzés háttérintézményeinek a jelenleginél nagyságrendileg nagyobb támogatásával: vendégtanári programok kiterjesztésével; számítógépes informatikai központok létrehozásával; intenzív, kiscsoportos nyelvkurzusok beindításával nagy számban; külön magyar (szak) kollégiumok szervezésével és támogatásával.

Fordítói programok beindítása, magyarországi tájékoztató, politikai, kulturális anyagok fordíttatása a szomszédos államok nyelvére. Ezeken a nyelveken Magyarországról külön információs adatbázis hozzáférhetővé tétele az interneten.

Ösztöndíj-program indítása a környező országok fiatal, nem magyar kutatói számára, magyarországi kutatások, PhD-képzés támogatására.

Kisebbségpolitikai három éves képzés akkreditálásának, beindításának támogatása, lehetőség szerint először Magyarországon.

5.3. AZ ELDÖNTENDŐ POLITIKAI KÉRDÉSEK

Vállalja-e a mindenkor magyar kormányzat, hogy alapfeladatokat normatív módon finanszíroz a határokon túl?

Milyen intézményi kört képes a támogatáspolitikai a magyarországihoz hasonló színvonalon fönntartani?

Hogyan lehet szervezetileg megoldani, hogy a mindennapi feladatokra, egy-egy helyi közösség programjainak támogatására, intézményműködtetésre, stratégiai célprogramok megvalósítására együttesen átlátható és hatékony rendszer alakuljon ki?

Kizárólag Erdélyben letárgyalható kérdések:

Nagyon óvatosnak kell lenni abban a kérdésben, hogy az Illyés Közalapítvány erdélyi alkuratóriumainak és a Communitás Alapítvány RMDSZ-vezetés felügyeletét hogyan ítéljük meg. Az általam legfontosabbnak tartott, kisebbségi-töredéktársadalom stabilitás felől nézve, ezen addig változtatni, amíg létre nem jön a pártpolitikai viszonyokon túli, legitim (Salat Levente által többször felvetett), a személyi autonómián alapuló, egyesületközi szövetséggé működő intézmény, több veszteséggel – az erdélyi magyar közélet hiszterizálódásával és a még erősebb magyarországi vitákat követő széthasadással – járhat, mint a hatékonyságot illető haszonnal.

Az erdélyiek döntsenek az erdélyi támogatásokról – szép és igaz alapelv. Ki és milyen jogi garanciákkal vállalja ezért a felelősséget? Milyen sajátos célprogramokat akarnak ezekből megvalósítani? Hogyan képzelik el a forráselosztás mechanizmusait?

Jegyzetek

¹ Az itt olvasható szöveg egy részét – támogatáspolitikai reformjavaslatként – valójában 2002 tavaszán Gáll Kingának, a HTMH akkori elnökhelyettesének készítettem Veress Lászlóval, az IKA akkori irodavezetőjével közösen, Szarka László kritikáját felhasználva. A költségekre vonatkozó összeállítás és a szöveg átdolgozása 2003 végén készült. A 13 ívnyi szöveget a pozsonyi Kalligram kiadó *Tény és való. A budapesti kormányzatok és a határon túli magyarok kapcsolattörténete. Problémakatalógus* címmel jelenteti meg.

² 1994–1995-ben Törzsök Erika a HTMH-ban a támogatáspolitikai reformját megalapozó szakértői bizottságot hozott össze, amely egy kormányhatározat előkészítő anyagát is elkészítette. (Iratok a határon túli támogatáspolitikai történetéhez 1994–1998. TLA Kv. 3037/2004.) 1999–2001 között a kormányzati támogatáspolitikai legfontosabb tételeit Misovicz Tibor rendszerezte. Mindkét kormányzat alatt próbálkoztam azzal, hogy a támogatáspolitikai döntéseket adatbázisban rendszerezve feldolgozzam. A politikusok szóban támogatták a kutatást, de amikor a konkrét teendőkre került volna sor, mindig kiderült, hogy propagandafeladatra gondoltak, és így nem sok értelme lett volna a munkának. Ugyanekkor Szlovákiában Csáky Pál miniszterelnök-helyettesként összegyűjtötte a szlovákiai magyar intézményeket érintő szlovákiai állami támogatások költségvetését. 2002-ben az OM Nemzeti Kutatásfejlesztési Program keretében Berényi

Dénes vezetésével indult egy 60 millió Ft keretösszegű kutatás a határon túli tudományos kutatások hasznosulásáról. Paradox módon a forráselosztók (pl. Egyed Albert), a kedvezményezettekkel (pl. Fórum Intézet, KAM) vizsgálták a kérdést. Ebből eddig egy Tóth-Pál Péter által összeállított kutatásmódszertani füzet és Lampl Zsuzsa publikációja ismert. (Lampl Zsuzsa: Ténykép a határon túli felsőoktatási, kutatási és fejlesztési támogatásokról és hasznosulásukról. *Fórum* 2003. 3. sz. 101–118.) A még nem publikált és általam ismert kutatási jelentések a magyarországi felsőoktatási intézmények határon túli tevékenységét foglalják össze. Interjúorozatuk, amely a támogatókkal és a támogatottakkal folyik, szakszerű interjúelemzés után biztosan felülírja az általam összefoglaltakat. Köszönetet mondok Egyed Albertnek és Fischer-Fülöp Ildikónak, hogy a kutatás eddigi anyagát számomra elérhetővé tették.

³ A szerkesztők kérésére kivettem a szövegből.

⁴ Erre vonatkozó összesítést ad az MSZMP KB Agit. Prop. Osztály jelentése MOL 288. fond 41. csop. 197. őe.

⁵ Markó Béla és Kovács László 2002. szeptember 5-i találkozójáról kiadott nyilatkozatok alapján. *RMDSZ Tájékoztató, Népiújság*.

⁶ Ez nem valósult meg a kedvezménytörvény tartalma szerint. 2002 januárjában erre semmilyen összeg nem állt rendelkezésre, és nem hozták létre azt a közhasznú szervezetet sem, amelynek ezt a feladatot el kellett volna látnia. Ezért a 2332/2001. kormányhatározat 5. pontja ideiglenesen a Segítő Jobb Alapítványt jelölte ki a feladatok ellátására. Ehhez azonban nem biztosítottak fedezetet. Így az SJ a Magyar Igazolvánnyal jelentkező személy számára nem a kedvezménytörvény, hanem a Szociális és Családvédelmi Minisztériummal kötött szerződése alapján biztosított ellátást. Tehát nem a határon túli magyar munkavállalóként, hanem határon túli magyarként kapta az egészségügyi szolgáltatás-támogatást.

⁷ A határon túli magyar könyvtárak ellátására az OSZK szakmai háttérével, az NKÖM támogatásával működtetett alapítvány.

⁸ 1993-1994-ben közel 100 millió Ft-ot költött határ menti gazdasági programokra. Iratok a határon túli támogatáspolitikátörténetéhez 1994–1998. TLA Kv. 3037/2004.

⁹ Ebből a határon túli magyarok részesedését Elekes Botond, a NKÖM volt fősztályvezetője 2001-től 100 millió forintra becsülte.

¹⁰ Lásd az Apáczai Közalapítványnak folyósított összegeket: 3,5 MD (a támogatásokat évenként áttekintő táblázat 34. jegyzetében részletezve) és az NKA évi kb. 100 milliós keretét.

¹¹ www.ukka.hu/sld.007.htm

¹² Az alábbi tételeket soroltam ide, megadva az összes támogatásból rájuk vonatkozó %-os részesedést. Itt a közalapítványok és az egyes költségvetési fejezetek és tételek működési költségével adathiány miatt csak részben számolhattam. Az előbbieknél ez általában a saját összköltségvetésük 10%-a körül van. Természetesen jól tudom, hogy az alább felsorolt intézményekben külön-külön meg kell vizsgálni tételeken a kiadásokat. Hangsúlyozom, hogy csak becslésről van szó: MVSZ 2%; Duna Tv 23,9%; HTMH 7,8%; TLA 1,8%; EÖKI 0,35%; Anyanyelvi Konferencia 0,41%; MTA-OM Domus 0,22%;

Szegedi-Nyíregyházi folyamat 1,45%; a közalapítványok összköltségvetési arányának 1/10-e, az összes támogatás 2,6%-a.; BM 5,67%.

¹³ Ez csak a költségvetési támogatásbeli arány.

¹⁴ Lásd www.ika.hu. Ez a honlapépítés már az előző kormányzati ciklusban elindult, de a jelenlegi, Novák Lajos készítette rendszert példaértékűnek tartom.

¹⁵ Erre nézve 1995-ben Tabajdi Csaba és a HTMH dolgozott ki kormány-előterjesztést, amely állandósítani akarta az állami költségvetésben a határon túli támogatások arányát, az Illyés Alapítványt közalapítvánnyá alakította, az Új Kézfogás Közalapítványt létrehozta, a HTMH mellett a szaktárcák és a közalapítványok képviselőiből támogatáspolitikai egyeztető munkabizottságot hozott létre. A Művelődési és Közoktatási Minisztérium támogatásait egy az IKÁhoz hasonló intézményen keresztül tervezte továbbosztani. Ekkor is tervezték a támogatások egységes folyósítási és elszámolási rendszerének bevezetését. De ez 2002 tavaszáig nem történt meg, amikor ebben a kérdésben a leköszönő kormány hozott rendeletet. (92/2002. kormányrendelet a szomszédos államokban élő magyarokról szóló 2001. évi LXII. Törvényben meghatározott támogatások központi nyilvántartásáról.) Az ezzel kapcsolatos munkák elindultak, de a különböző nyilvántartási rendszerek inkompatibilitása és a gyenge érdekérvényesítő képessége miatt ez a rendszer ma is csak készülöben van.

¹⁶ A program gazdája a HTMH. 92/2002 kormányrendelet a szomszédos államokban élő magyarokról szóló 2001. évi LXII. törvényben meghatározott támogatások központi nyilvántartásáról alapján.

¹⁷ Ha most itt felsorolok egy konkrét intézménysort, akkor nemcsak átlépek a kerülni óhajtott „társadalom mérnöke” szerepbe, hanem a demokratikus akaratképződés intézményesítésének elvét is megsérteném. Olyan támogatáspolitikai kontroll-mechanizmusokra van szükség, amelyekben ez nyilvánvalóvá és nyilvánossá válik.

¹⁸ A szerző személy szerint felelősnek tartja magát a Múltunk könyvsorozat három kötet megjelenésének elhalasztásáért, bár látszólag az elszámolás megtörtént. Ok: a kiadványok bevezetőjének el nem készülte, pontosabban: a kutatások elhúzódása. Továbbá egy, a kutatási programja keretében „kijárt” RMDSZ-monográfia elkészültének elmaradásáért és egy kisebbségpolitikai elitkutatás zsákutcájáért. Mindkét esetben a baráti érzelmek erősebbek voltak, mint morális megfontolásaim. Harmadrészt felelősnek tartom magam a NKÖM határon túli könyvkiadás-támogatási pályázata három éve sikertelen átalakítási kísérletének kudarcáért. Még azt sem sikerült elérni, hogy a hatvanmilliós évi támogatásért a kiadók vállalják, hogy 10–10 helyi könyvesboltban minden kiadványuk hozzáférhetővé válik. Ráadásul a határon túli magyar könyvtárak – köszönhetően jóval rosszabb érdekérvényesítő képességüknek – mindössze évi húsz millió forint körüli támogatásban részesülnek. Nem fektettem elegendő energiát az apparátusharcba.